

Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties
Directie Ruimtelijk Beleid
t.a.v. Mevrouw drs. I.M Jansen
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Datum
24 augustus 2023
Kenmerk
TLE/U202300575
Telefoon
070-3738393
Bijlage(n)
1

Onderwerp

Reactie Notitie Reikwijdte en Detailniveau Nota Ruimte

Geachte mevrouw Jansen, beste Irene,

Namens de gemeenten willen wij onze waardering uitspreken voor de inspanningen die zijn geleverd bij het opstellen van de Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD). Deze notitie vormt een belangrijke basis voor de Nota Ruimte en daarmee het toekomstige ruimtelijke beleid en de samenwerking tussen gemeenten en het rijk. Per brief van 28 juni 2023 nodigde u ons uit om te reageren. U vraagt ons in ieder geval aan te geven:

- of en zo ja, welke opgaven, belangen en/of invalshoeken we nog missen;
- welke aandachtspunten we hebben voor de Nota Ruimte.

We reageren daar graag op. In samenvatting hebben wij de volgende aanbevelingen die wij hieronder in meer detail toelichten:

Ten aanzien van rijksregie en de Nota Ruimte

1. Geef richting, maar wees terughoudend in het uitoefenen van rijksregie.
2. Zorg voor een integrale afweging i.r.t. sectorale programma's
3. Schenk aandacht aan draagvlak en brede welvaart.

Onze reactie op de toelichting en onderbouwing van het gebruik van de milieueffectrapportage en de Nota Reikwijdte en Detailniveau (in hoofdstuk 2).

4. We snappen de focus op nieuwe keuzes, maar bevelen aan om eerder berekende effecten opnieuw tegen het licht te houden.
5. Erken dat het lastig is een MER uit te voeren voor de Nota Ruimte, maar dat het wel belangrijk is rekening te houden met trends en prognoses.

6. Gelijktijdig met de NRD wordt gewerkt aan een contourennotitie. Hoe verhouden de varianten in de NRD zich tot de toekomstperspectieven in de contourennotitie en de uiteindelijke Nota Ruimte?

Onze reactie op de beschrijving van de opgaven en toekomstbeelden voor Nederland op basis waarvan de Nota Ruimte wordt vormgegeven (in hoofdstuk 3)

7. Zorg voor flexibiliteit en adaptief vermogen
8. Schenk in alle varianten aandacht aan het type economie en de ruimte voor gezond gedrag.

Onze reactie op de thema's en wijze van beoordeling van de effecten op de leefomgeving in het milieueffectrapport (in hoofdstuk 4);

9. Maak een weging en geef aan wat het belangrijkste is.
10. Beoordeel het effect van verschillende sturingsstijlen.
11. Zorg voor een brede beoordeling m.b.v. brede welvaart – sociaal en fysiek.
12. Neem de uitvoeringskracht bij gemeenten mee in de beoordeling van effecten.

Wij hopen dat deze punten worden meegenomen in het verdere proces.

Hieronder volgt de toelichting per punt.

Ten aanzien van rijksregie en de Nota Ruimte

1. Geef richting, maar wees terughoudend in het uitoefenen van rijksregie

Voor gemeenten is lokale afwegingsruimte belangrijk. Het rijk doet er wijs aan alleen regie te pakken wanneer daartoe dwingende redenen zijn, zoals een nationaal belang of ondersteuning van gemeenten. In beginsel blijven gemeenten primair verantwoordelijk voor de algemene zorg voor de fysieke leefomgeving op lokaal niveau. In de Omgevingswet is beschreven dat bevoegdheden van rijk en provincies hiervan een afgeleide zijn. Voordat overgegaan wordt op landelijke regelgeving, is daarom het uitgangspunt dat andere opties bestudeerd en uitgetoetst worden conform het Beleidskompas (voorheen IAK)¹. Rijksregie is namelijk niet altijd de oplossing voor problemen. Soms is versterking van het lokaal bestuur of de bevoegdheden en uitvoeringskracht van gemeenten een betere oplossing. Gebrek aan capaciteit of kennis en expertise worden bijv. niet opgelost door regie te verleggen.

Wel moeten we kijken naar de beperkingen van decentraal bestuur en het lokale en provinciale instrumentarium en daarvan leren. Bij alle nationale opgaven waar gemeenten hun bijdragen aan moeten leveren, moeten we afspraken maken over aanpalende zaken, zoals uitvoeringsondersteuning, financiën, overgangstermijnen, monitoring en evaluatie van de effecten.

In het MER wordt rekening gehouden met verschillende sturingsstijlen. Niet alleen de mate van regie, maar ook de inhoud van de uiteindelijke Nota Ruimte, met daarin de beleidsopties hebben effect op de afwegingsruimte die overblijft voor decentrale overheden. Waar gaat het rijk over? De Nota Ruimte zou bijvoorbeeld niet moeten beschrijven waar wel of geen ontwikkeling buiten de bebouwde kom moet plaatsvinden, maar kan wel afspraken doen over randvoorwaarden.

¹ [Zie de Kamerbrief over het Beleidskompas](#) (20-10-22). Het Beleidskompas zelf verschijnt maart 2023.

Om te komen tot een eerlijke verdeling van de ruimte zijn scherpe keuzes nodig en dat is politiek. Daarbij hebben gemeenten, provincies en het rijk eigen bevoegdheden en instrumenten en voor iedere keuze is er het juiste schaalniveau. Het is belangrijk om voldoende ruimte te laten voor een gebiedsgerichte benadering, lokale beleidsvrijheid en afweegruimte voor gemeenten. Dit zorgt ervoor dat keuzes aansluiten bij de leefwereld van inwoners en vergroot draagvlak.

2. Zorg voor een integrale afweging i.r.t. sectorale programma's

Wat ons betreft moet regie vanuit het rijk in de eerste plaats gericht zijn op betere interdepartementale afstemming. Regie door het rijk betekent ook acteren als één rijksoverheid. In H1 schrijft u dat de visie uit zal gaan van (1) een nieuwe balans tussen vitaal landelijk gebied, landbouw en natuur, (2) toekomstbestendige transitie ten aanzien van energie, grondstoffen, circulaire economie en verkeer en vervoer en (3) sociaal en economisch sterke steden en regio's met ruimte voor duurzaam en gezond wonen en werken. Binnen een bestaande fysieke leefomgeving met waarden en karakteristieken. Hierbij is het water- en bodemsysteem sturend voor de te maken keuzes, in balans met de andere opgaven. U verwijst hierbij o.a. naar WBS, NPLG en PEH.

De stapeling van opgaven en structurerende keuzes werkt ontmoedigend wanneer zicht op samenhang en prioritering ontbreekt. Zeker zonder dat uitvoeringskracht versterkt wordt en zonder dat goed nagedacht wordt over de uitvoering. Er is duidelijkheid nodig over welke doelen randvoorwaardelijk zijn. Waar zit de ruimte om in te spelen op regionale omstandigheden? Als het combineren van opgaven het uitgangspunt blijft, wat krijgt dan voorrang als dit niet mogelijk is (zero-sum)? Als daar geen antwoord op komt hebben we over tien jaar weer een discussie dat meer regie ook niet heeft gebracht wat we hoopten.

Wij denken dat het volgende kan helpen:

- Stel heldere en langdurige nationale doelen.
- Bespreek de onderlinge relatie tussen prioriteiten. Over de gestelde prioriteiten heen kan namelijk sprake zijn van conflicterende of elkaar versterkende beleidsopties. Een keuze voor het één in een bepaald beleidsveld heeft effect op het ander in een ander beleidsveld.
- We vragen u ook om aan te geven hoe de Nota Ruimte zich zal verhouden tot nationale programma's en beleidsbrieven zoals NPLG en NMP.

3. Schenk aandacht aan draagvlak, brede welvaart en gemeentelijke belangen en rollen bij het beschrijven van de noodzaak tot regie en een Nota Ruimte.

3.1. Draagvlak, begrip en wisselgeld

Er zullen keuzes gemaakt moeten worden vanuit het nationaal belang. Dat belang komt niet altijd overeen met lokale en regionale belangen. Het is voor draagvlak en uitvoering belangrijk deze keuzes zo te motiveren dat straks iedereen het begrijpt. Het gaat dan om de mensen die door de keuzes geraakt worden, maar ook om de mensen in gebieden waar geen aandacht naartoe gaat vanuit het rijk. Voor bijvoorbeeld het doorbreken van weerstand tegen een project als de Lelylijn kan het helpen om toekomstige reizigers een gezicht te geven en het persoonlijker te maken. De yes-in-my-backyard-houding komt niet vanzelf, daarvoor moet er begrip zijn. Daarnaast helpt het als er persoonlijke, lokale en/of regionale belangen gelijktijdig met het nationaal belang gediend kunnen worden. De inhoud van rapporten als 'Elke regio telt', de 'Atlas van Afgehaakt Nederland' en 'Wat wel kan: uit de impasse en een aanzet voor perspectief' (rapport Remkes) tonen dat aan.

3.2. Ruimte ten dienste van brede welvaart

Het moet duidelijk zijn dat ruimtelijk beleid een middel is voor het bevorderen en beschermen van de gezondheid van inwoners, het faciliteren van economische activiteit en het beschermen van de natuur. We sluiten ons aan bij de opmerking vanuit het IPO dat de benaming Nota Ruimte de indruk wekt dat het alleen een ruimtelijke overweging zou betreffen. De wettelijke impuls van de Omgevingswet verlangt een integrale afweging omtrent de fysieke leefomgeving in de breedte.

Denk bijvoorbeeld aan de opgave om te komen tot stikstofreductie. Deze zou een impuls hebben gehad wanneer eerder sociaaleconomisch perspectief in beeld zou zijn gebracht ten gunste van ruimtelijke mogelijkheden in regio's voor bijvoorbeeld de agrarische sector. We moeten ons realiseren dat de snelheid van doelrealisatie sterk afhangt van de vraag of mensen en (politieke) bestuurders in staat worden gesteld om te handelen en de ontwikkeling nastrevenswaardig achten. Dit wordt ons inziens nog steeds onderschat. Dat komt mogelijk doordat structurerende keuzes teveel focussen op technische & wettelijke aspecten en te weinig op het sociaaleconomische.

Ten aanzien van de toelichting en onderbouwing van het gebruik van de milieueffectrapportage

4. We snappen de focus op nieuwe keuzes, maar bevelen aan om eerder berekende effecten opnieuw tegen het licht te houden.

Wetenschappelijke kennis en inzichten zijn inmiddels weer veranderd en reeds ingezette beleidslijnen kunnen daardoor toch anders uitpakken dan aanvankelijk ingeschat. Het is zaak dat de uiteindelijke MER voldoende (milieu)informatie bevat om een adequate toets te kunnen doen. Uit het recente [Monitoring mer 2021 Eindrapport](#), in opdracht van de staatssecretaris van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, blijkt dat bijna 9 op de 10 milieueffectrapportages belangrijke informatietekorten hebben. Wij hopen dat dit zich bij deze MER niet zal voordoen.

5. Erken dat het lastig is een MER uit te voeren voor de Nota Ruimte, maar dat het wel belangrijk is rekening te houden met trends en prognoses.

Veel gemeenten ervaren een worsteling bij het opstellen van een MER voor de omgevingsvisie en we kunnen ons voorstellen dat dit ook geldt voor het rijk. Wees hier open over en geef, waar dat het geval is, aan dat het lastig is effecten van beleidskeuzes goed te beoordelen. We steunen de insteek om aan te sluiten bij de eerder bij de NOVI gehanteerde methodiek.

6. Gelijktijdig met de NRD wordt gewerkt aan een contourennotitie. Hoe verhouden de varianten in de NRD zich tot de toekomstperspectieven in de contourennotitie en de uiteindelijke Nota Ruimte?

Ten aanzien van de beschrijving van de opgaven en toekomstbeelden voor Nederland

We kunnen ons in het algemeen vinden in de beschreven varianten voor de ontwikkelrichting van Nederland. We nemen hieronder een voorschot op de te maken keuzes en de te vormen voorkeursvariant.

7. Zorg voor flexibiliteit en adaptief vermogen

De wereld om ons heen verandert snel, en het ruimtelijk beleid moet flexibel genoeg zijn om zich aan te passen aan veranderende omstandigheden. Het stimuleren van flexibiliteit en adaptief vermogen in de Nota Ruimte kan ervoor zorgen dat het beleid relevant blijft en kan inspelen op toekomstige ontwikkelingen. In onze [visie op Nederland 2040](#) gaan we onder andere uit van digitale revoluties, veranderingen in demografie en een veranderende wereldorde.

Onzekerheden en de daardoor benodigde flexibiliteit moeten een vertaalslag krijgen in de visie en beleidskeuzes. Geef erkenning aan de grote onzekerheden waarmee gewerkt wordt, evenals aan het feit dat de realiteit vaak al extremer is dan de meest ernstige klimaatscenario's. Het onderscheid tussen structurerende keuzes en richtinggevende uitspraken zien we als een positief stap in deze richting. We verzoeken om in de NRD duidelijk aan te geven in hoeverre de vier varianten houdbaar zijn bij verschillende maten van zeespiegelstijging.

8. Schenk in alle varianten aandacht aan het type economie en de ruimte voor gezond gedrag.

In een aantal varianten wordt expliciet vermeld wat voor een type economie we faciliteren in Nederland (circulair in variant B en kringlooplandbouw in variant A), maar hoe zit dit in de andere varianten? In Variant B wordt een mobiliteitstransitie geschetst en garandeert groen en blauw in de stad gezondheid en leefbaarheid. Ligt dit ook voor de hand bij de compacte verstedelijking en duurzame mobiliteit in Variant C? Hoe zit dit in de andere varianten?

U schrijft dat u bij alle varianten uitgaat van een bepaalde bandbreedte in bevolkingsontwikkeling en economische groei. Welke is dit?

We vinden het positief dat er aandacht is voor effecten van en naar het buitenland. Luchtkwaliteit wordt voor een groot deel door het buitenland beïnvloed. En geopolitiek heeft impact op de ontwikkeling tot een circulaire economie. Ook moeten we ons afvragen of onze positie als distributieland houdbaar is gezien ambities in relatie tot duurzaamheid. Verder is het besluit over het toestaan van hyperscale datacenters een mooie casus voor het doordenken van weging van doelen en onze internationale positie. Dit vraagt mogelijk om nog scherpere keuzes.

In de bijlage geven we meerdere inhoudelijke aanbevelingen om over te nemen in de varianten en uiteindelijk in de beleidskeuzes in de Nota Ruimte.

De thema's en wijze van beoordeling van de effecten

9. Maak een weging en geef aan wat het belangrijkste is.

Hoe weegt u uiteindelijk de verschillende thema's binnen het Rad van de Leefomgeving waarop gescoord wordt? Achteraf zal voor de lezer duidelijk moeten zijn welke aspecten gewogen zijn en welke wegingszwaarte is toegekend ten opzichte van de ander en waarom.

De waardering (tabel 4.2) vindt o.a. plaats d.m.v. een beoordeling van het spreidingsgebied van knelpunten. Maximaal positief effect is wanneer de staat overal goed is, maximaal negatief effect wanneer de staat overal slecht is. Echter, er zijn ook situaties voor te stellen waarin er op één specifieke plek zoveel knelpunten zijn, dat het effect van een beleidsoptie toch als maximaal

negatief te beoordelen is. Vanuit het principe van het voorkomen van afwentelen op andere regio's is daar wel voor te pleiten. Als concreet voorbeeld zouden we de aardbevings schade in Groningen kunnen nemen. De staat is niet overal slecht, maar desalniettemin kunnen we inmiddels wel stellen dat er een maximaal negatief effect is bereikt. Wordt dit opgelost door te werken met aandacht voor effecten in verschillende gebieden (p.22-23)? Hoe werkt dit?

10. Beoordeel het effect van verschillende sturingsstijlen.

In de beoordeling van de varianten, keuzes en richtingen, zal een indicatie worden gegeven van de mate waarop de regie door het rijk de impact mogelijk versterkt of verzwakt. Dit zal gebeuren op basis van een eenvoudige driepuntsschaal met toelichting. Dit zal ook zeer indicatief zijn, omdat de wijze van invulling én de samenhang van deze regie met de sturing op andere niveaus én autonome ontwikkeling, sterk bepalend zijn voor de uiteindelijke impact.

We vinden het goed dat hiermee rekening gehouden wordt en zijn hier graag bij betrokken.

11. Zorg voor een brede beoordeling m.b.v. brede welvaart – sociaal en fysiek.

In lijn met onze opmerking over de titel 'Nota Ruimte', zouden aspecten van brede welvaart wat ons betreft meegenomen moeten worden in de weging van de varianten. Niet alleen in de beleidskeuzes, maar ook bij de inschatting van effecten is structurele aandacht voor sociale, culturele en economische behoeften nodig. Dit vergroot vertrouwen, draagvlak en vergemakkelijkt gebiedsprocessen. Het gaat bijvoorbeeld om de verdeling van welvaart over groepen en effecten voor latere generaties. Kijk breder dan de fysieke leefomgeving en benut informatie uit de monitor Brede Welvaart van CBS.

12. Neem de uitvoeringskracht bij gemeenten mee in de beoordeling van effecten.

U schrijft de Nota Ruimte af te zullen sluiten met een hoofdstuk 'Uitvoering'. In de Omgevingswet heeft het Rijk vastgelegd dat medeoverheden, met name gemeenten, veel afwegingsruimte krijgen. De invulling van de ambities zijn daarmee grotendeels bij gemeenten en provincies gelegd. Provincies, regio's en gemeenten zien zich in toenemende mate geconfronteerd met een stapeling van opgaven. Daarbij kampen ze met dalende budgetten en een mismatch tussen (beschikbaarheid van gekwalificeerd) personeel en de vereisten binnen de veranderende context. Kennistekort, capaciteitsgebrek en ontoereikende budgetten beperken de uitvoeringskracht zeer. Dit heeft uiteindelijk effect op de mogelijkheid om beleidsambities van het rijk te realiseren en daarmee beïnvloedt het de milieu impact.

Duidelijk zal moeten worden gemaakt in welke mate uitvoeringsaspecten een rol hebben gespeeld in afwegings- en sturingsprincipes en de weging van die principes

Wij nodigen het Rijk uit om met ons samen die uitvoeringskracht te verbeteren. Daarbij denken wij aan:

- Onderzoek de uitvoeringskracht. In het MER moet aangegeven worden of de uitvoeringskracht voldoende is opdat het doelbereik wordt gehaald c.q. in welke mate sturing en facilitering vanuit het rijk nodig is voor het realiseren van deze ambities. Uitvoeringskracht is immers randvoorwaardelijk voor ambities, prioriteringen en planning. Ga daarbij in op de middelen en instrumenten die Rijk, provincie en gemeenten tot hun beschikking hebben om de doelen te halen. Verken daarbij ook de noodzaak c.q. opties voor beleid in internationaal verband.

- Ontschotting. De schotten tussen de bestaande rijksbudgetten staan een efficiënte en integrale aanpak in de weg. Bestaande rijksbudgetten voor opgaven die in de regio's moeten worden uitgevoerd moeten worden ontschot. Deze budgetten dienen per regio als één budget beschikbaar te komen.
- Extra budget. Additionele opgaven kunnen zelden zonder extra budget gerealiseerd worden. Er moet dus financiële ruimte gezocht worden om overheden in staat te stellen nieuwe ruimtelijke opgaven, zoals de transitie naar een klimaatbestendige leefomgeving, te volbrengen.
- Kennisontwikkeling. Tevens moet meer worden geïnvesteerd in kennisontwikkeling op regionaal niveau.

Tot slot – het vervolg

We juichen actualisatie en aanscherping van de Nationale Omgevingsvisie toe en werken hier graag aan mee. Daarbij brengen we graag inzicht en kennis in over oplossingsrichtingen, draagvlak en uitvoerbaarheid. Gemeenten staan klaar om samen te werken aan een toekomstbestendig ruimtelijk beleid dat bijdraagt aan leefbare, duurzame en dynamische gemeenschappen.

Beperk het aantal nationale programma's en borg de samenhang

Overweeg hoe de uitwerking van de Nota Ruimte moet worden vertaald in sectorale nationale programma's en hoe die programma's zodanig worden gepositioneerd dat deze een ondersteuning zijn van integrale doelen op nationaal niveau. Daarbij speelt ook de keuze in de hoeveelheid programma's. Immers, al die programma's vragen om aansturing, coördinatie, beslissingen, evaluatie en bijsturing. De vraag is hoe groot de 'span-of-control' is? Hoe werkbaar zijn de individuele processen? Immers, dat wordt bepaald door de beschikbaarheid van mensen en middelen in de verantwoordelijke organisaties.

Laten we als één overheid samenwerken

U schrijft dat validatie van de expert judgements in het MER zal plaatsvinden door een begeleidingsteam waarin wij kunnen deelnemen. Graag horen we hoe en wanneer dit vorm gaat krijgen, zodat we een afweging kunnen maken wie hier vanuit de VNG het beste zitting in kan nemen.

Daarnaast horen gemeenten graag hoe en wanneer de Nota Ruimte verder zal worden uitgewerkt en vormgegeven in samenspraak met hen. De stedelijke gemeenten, zoals verenigd in de G40, delen bijvoorbeeld graag hun kennis en expertise.

Benut Nederland 2040

Tenslotte geven wij in overweging om kennis te nemen van '[Nederland 2040: een toekomstbeeld](#)'. Hiermee beogen we om vanuit een brede participatie te komen tot een gedragen gezamenlijk en inspirerend toekomstbeeld op de vele maatschappelijke opgaven.

We kijken uit naar uw reactie op onze aanbevelingen en gaan hier graag verder over in gesprek.

Met vriendelijke groet,
Vereniging van Nederlandse Gemeenten

A.J. Vermuë
Directeur Beleid Fysieke Leefomgeving

Bijlage: inhoudelijke richting

In deze bijlage doen we aanbevelingen voor inhoudelijke aspecten om mee te nemen in de verschillende varianten in de NRD. Bij positieve beoordeling op het Rad van de Leefomgeving hopen we deze uiteindelijk ook vertaald te zien in beleidskeuzes in de Nota Ruimte.

Afwegingsaspecten Water en Bodem Sturend

We hebben als samenleving nu nog de ruimte om keuzes te maken. Als we te lang wachten dan zal de fysieke ontwikkeling van water en bodem dwingend in plaats van sturend worden. Als we geen keuzes maken gaan we periodes meemaken met minder beschikbaarheid van drinkwater, zijn we te laat om de gevolgen van de verzilting te bestrijden, worden bepaalde vormen van landbouw onmogelijk en kunnen we daar dan slechts weinig tot niets meer aan doen. Dat vraagt om visie, daadkracht en leiderschap. Water en bodem sturend betekent iets voor het dagelijks leven van mensen, nu en in de toekomst.

In de MER en Nota Ruimte moet deze urgentie en impact scherp worden aangegeven, alsook de concrete koers en doelen op nationaal niveau om daadkrachtige sturing te geven. In dat verband is het aan te bevelen dat juist hier duidelijk de impact wordt aangegeven van de afwegingen op dit vlak ten opzichte van andere belangen en de wisselwerking hierbij. Dat vraagt er bijvoorbeeld ook om, om specifiek te zijn in het benoemen en concretiseren van de spanning tussen de woningbouwopgave en de afname van bouwlocaties wegens ongeschiktheid vanuit water en bodem. Het is nodig dat een toekomstperspectief wordt geboden in die gebieden waar vanwege water en bodem grote ruimtelijke transitie moeten gaan plaatsvinden.

Duidelijkheid in visie en doelen is ook nodig om de kans op een goed resultaat vanuit nationale programma's, zoals het NPLG, te vergroten. Het is relevant dat per regio duidelijk worden aangegeven welke sturing water en bodem geeft.

De drukte in de ondergrond in relatie tot onder meer de energietransitie en de woningbouwopgave, vraagt – naast concrete besluiten op nationaal niveau - om versterking en de positie van de (gemeentelijke) regie. Zowel in de zin van uitbreiding van bevoegdheden als van de uitvoeringskracht. Anders is er straks geen ruimte voor al die extra stroomkabels, warmtenetten en WKO-leidingen die vanwege de energietransitie in de ondergrond gelegd moeten worden.

Afwegingsaspecten Landelijk gebied

Benoem dat een toekomstbestendige ruimtelijke ontwikkeling van het landelijk gebied impliceert dat we ruimtelijke keuzes maken:

- waar we niet gauw spijt van krijgen (no-regret) en waarvoor door perspectief draagvlak in de samenleving is;
- die zijn vol te houden/uitvoerbaar zijn voor lange termijn, doordat het economisch en ecologisch kan. Dat wil zeggen dat er een verdienmodel moet zijn en dat de keuzes aansluiten bij het natuurlijk systeem van water en bodem en dat ze de natuur en het klimaat niet schaden maar versterken (dat zegt iets over hoe je elke activiteit inricht, of welke activiteit je niet meer wilt);
- die in bepaalde mate flexibel zijn: je wilt als overheden en vooral gemeenten handelingsruimte houden voor nu nog onbekende ontwikkelingen in de toekomst, dus niet alles ruimtelijk dichtregelen met bijv. overgangsgebieden.

Afwegingsaspecten Energie

Aangegeven is: "In de Nota Ruimte brengen we ook nieuwe keuzes en beleid, volgend uit nationale programma's, samenhangend bijeen." In de Kamerbrief "Nationale regie in de ruimtelijke ordening" (mei 2022) is energie een van de drie inhoudelijke perspectieven. Naast het PEH, zijn ook NPE, NPRES en NPVI zogenaamde nationale programma's voor ordende netwerken voor energie. Deze worden in de NRD niet genoemd, waarom niet?

Het Ontwerp-Programma Energiehoofdstructuur (PEH) hanteert principes voor de samenwerking met andere overheden en organisaties, en ruimtelijke uitgangspunten. Denk bij dat laatste aan het bijeen brengen van vraag en aanbod en het bundelen en concentreren van energie-infrastructuur. Deze algemene uitgangspunten uit het PEH komen niet terug in de NRD. Benoem dat en op welke wijze deze wel worden meegenomen in de plan MER.

Afwegingsaspecten Mobiliteit

In 3.3. van de notitie bij variant D is helemaal niets opgenomen over mobiliteit. Juist als we veel veranderen in het land doordat het water mag gaan waar het wil etc. heeft dit ook impact op mobiliteit. Dus hier juist noemen dat mobiliteit dan ook klimaat-adaptief moet en met inzet op mobiliteitstransitie (flexibel en adaptief in lijn met andere transitie's).

Wat betreft het aspect 'economische omgeving bereikbaarheid' (p.20), wordt dit uitgewerkt als "Verandering in het aantal banen dat binnen een uur reistijd bereikt kan worden", maar het gaat bij bereikbaarheid om veel meer. Het gaat juist naast het bereiken van banen ook om het bereiken van je sociaal netwerk, recreatie, natuur, scholen & gezondheidsinstellingen zoals ziekenhuizen (zie ook eerdere rapportages over bereikbaarheid van ziekenhuizen/scholen etc. van planbureaus met duidelijke (helaas slechte) uitkomsten als je geen auto hebt). Heroverweeg de beperkte definiëring en overweeg een bredere definiëring.

Wat betreft het thema woonomgeving (p. 20) mist het onderwerp mobiliteit, terwijl dit cruciaal is. Door nabijheid te organiseren van voorzieningen zijn minder verplaatsingen nodig. Betrek mobiliteit als aspect wat betreft afwegingen rondom woonomgeving.

Het ontbreken daarvan lijkt zich ook niet goed te verhouden tot bijvoorbeeld de toekomstvisie op mobiliteit van IenW 2050. Daar wordt bijvoorbeeld gesproken over uitgangspunten zoals brede welvaart (wat we steunen) en het belang en differentiatie van regio's (steunen we ook) maar tegelijkertijd niet doorgepakt naar concrete indicatoren. Verder zien we in de mobiliteitsvisie nog de uitspraak 'de juiste mobiliteit op de juiste plek'. Tegelijkertijd weten we dat we moeten kiezen. Niet alles kan, ook niet bij mobiliteit. De Nota Ruimte moet dan ook duidelijk aangeven dat mobiliteit in de huidige vorm niet verder kan als nu. Er is een mobiliteitstransitie nodig.

De nota Ruimte zal dus ook op het gebied van Mobiliteit een duidelijke kernboodschap moeten bevatten. Te denken valt aan:

- Inzet op het verminderen, veranderen en verduurzamen van mobiliteit (trias mobilica).
- Niet alles kan meer, er moeten keuzes gemaakt worden à inzet op de mobiliteitstransitie.
- Inzetten op nabijheid van werken, wonen, recreatie, etc. in de buurt zodat mensen zich minder hoeven te verplaatsen. Meer ruimte voor een prettig leefklimaat en voor de mens.
- Belang van goede bereikbaarheid en leefbaarheid in alle gebieden in Nederland (niet alleen de Randstad); elk gebied heeft eigen uitdagingen en opgaven maar ook kansen.

- Inzet op het STOMP-principe en aantrekkelijke buitenruimte hiervoor, zowel in steden als in landelijk gebied (eerst lopen, dan fietsen, OV, mobiliteitsoplossingen/deelmobiliteit, en dan pas de eigen auto).
- Een integrale mobiliteitstransitie waarbij de mens en brede welvaart (leefbaarheid, gezondheid, veiligheid en verblijfskwaliteit van het gebied) centraal staat. Duurzame mobiliteit is daarbij een belangrijke randvoorwaarde voor gebiedsontwikkeling en regionale economie.

Afwegingsaspecten Gezonde leefomgeving

Milieu & gezonde leefomgeving zijn cruciale aspecten van brede welvaart en dienen expliciet meegenomen te worden in ruimtelijke ordeningsvraagstukken. De gezonde leefomgeving moet worden gezien in samenhang met vitale ecologische systemen en duurzame economie en is als zodanig cruciaal voor het welzijn en de welvaart van huidige en toekomstige generaties. Daarbij dienen parameters als gezond, rechtvaardig en verantwoord te worden meegenomen bij ruimtelijke vraagstukken, zoals aangegeven in de kamerbrief over het Nationaal Milieuprogramma (13 juli 2023).

Het verder verkennen van de determinanten van ruimtelijke ordening in relatie tot gezondheid (luchtkwaliteit, schoon water, stress door geluid, etc.), kwaliteit van leven (veiligheid, sociale interactie, etc.), rol van natuurlijk kapitaal (vruchtbare bodem, biodiversiteit, etc. in relatie tot welvaart) en duurzame economie (gebruik/verbruik) verdient aanvullende aandacht in relatie tot ruimtelijke ordening. Het is niet geheel duidelijk dat deze wegingsprincipes via de MER hun weging zullen krijgen.

Daarbij hebben de omvangrijke maatschappelijke uitdagingen (van woningbouw tot energietransitie) niet alleen positieve en/of negatieve impact op milieu & gezonde leefomgeving. Des te belangrijker zijn integrale expliciete afwegingen van de lokale belangen in relatie tot regionale belangen. Het NMP geeft aan: focus op gezonde leefomgeving met aandacht tussen samenhang vitale ecologie en duurzame economie. Gezondheid, rechtvaardig en verantwoordelijk.

Afwegingsaspecten Economie

Vanuit EZK loopt nu een Programma Ruimte voor economie, wat een nationaal programma is onder de NOVI. Wij zijn benieuwd naar de doorwerking van dit programma in de nieuwe Nota Ruimte, en andersom; de doorwerking van de Nota Ruimte in het programma.

EZK werkt aan een Ruimtelijk Economische Verkenning voor Nederland (oplevering voorzien voor december 2023) als bouwsteen voor de Nota Ruimte. Het VNG netwerkoverleg economie (G4, P10, G40, M50 en K80) werkt aan een inbreng op deze ruimtelijk economische verkenning van EZK. Eind september 2023 organiseren we, ten behoeve van de input daarin, met EZK een werkbijeenkomst om met de gemeentelijke netwerken uitgebreider in te gaan op vraagstukken op het gebied van ruimtelijke economie. Met EZK en IPO delen we de zorg over ruimtetekort om te kunnen ondernemen.

Vanuit de VNG agenda economie ligt de focus bij ruimtelijke economie op aantrekkelijk vestigingsklimaat met een gezonde balans tussen wonen, werken en ondernemen:

- bruisende binnensteden en vitale kernen;
- aantrekkelijke en voldoende ruimte om te werken (bedrijventerreinen en campussen), en;
- aandacht voor ruimtelijke consequenties van nieuwe bedrijvigheid. Denk bijv. aan:

- huisvesting arbeidsmigranten/kenniswerkers/werknemers/studenten;
- andere ruimtebehoefte die nieuwe vormen van economische activiteit met zich mee brengen als gevolg van transitie op gebied van circulaire economie, digitalisering, energie (e.g. elektrificatie, waterstof);
- 'koppelkansen' die ontstaan als gevolg van stikstofproblematiek landelijk gebied.

Wij vertrouwen erop dat deze focuspunten hun doorwerking krijgen in de scenario's en afwegingen.

Afwegingsaspecten Bouwen en Wonen

We hebben vanuit de VNG [10 speerpunten](#) vastgesteld op het vlak van bouwen en wonen. Enkele punten lichten wij hier uit.

- Bevorderen van een zorgvuldige ruimtelijke inrichting, in het bijzonder de gebouwde omgeving.

Wonen is een van de functies waarvoor meer plek nodig is. Zorgvuldig ruimtegebruik vindt de VNG belangrijk. Daarom geven wij de voorkeur aan hergebruik boven nieuwbouw, aan bouwen binnen bestaand bebouwd gebied boven uitbreiding en aan bouwen op locaties die zoveel mogelijk klimaatbestendig zijn en waar de infrastructuur op orde is.

- Bevorderen van voldoende woningaanbod dat aansluit op de behoefte

De VNG steunt het streven naar extra woningen. Maar wel passend bij de regionale behoefte.

- Verbeteren van financieringsmogelijkheden voor publieke investeringen bij gebiedsontwikkelingen

Op veel woningbouwprojecten is onvoldoende dekking voor publieke investeringen. Tegelijkertijd zijn inmiddels diverse subsidieregelingen ontwikkeld. Maar de samenhang laat te wensen over en veel regelingen zijn tijdelijk. Wij stellen voor om toe te werken naar één structurele rijksregeling met beperkte administratieve lasten.

We steunen het gebruik van de Ladder voor Duurzame Ontwikkeling en erkennen het belang van een goede motivering waarom niet binnen bestaand stedelijk gebied in de behoefte kan worden voorzien. Bij het omgaan met de gevraagde onderbouwing voor woningbehoefte, moeten de ambities uit de recent gesloten Woondeals als leidend worden beschouwd.